

BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASALARINDA ÖNGÖRÜLEN DEVLET MODELLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Adil BUCAKTEPE

Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi, adilbucaktepe@hotmail.com

ÖZET: Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilmiştir. Bu anayasa ile Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşan Meclis-i Umumi kurulmuştur. Heyet-i Ayan üyeleri Padişah tarafından atanırken, Heyet-i Mebusan üyeleri ise iki dereceli bir seçimle halk tarafından seçiliyorlardı. Ancak Meclis-i Umumi'ye geniş yetkiler verilmemiştir. Meclis üyelerinin kanun teklif edebilmesi için padişahın onayının alınması zorunluydu. Yine her iki Meclis tarafından kabul edilen tasarıların yürürlüğe girebilmesi Padişahın onayına bağlıydı. Padişaha dilediği zaman Heyet-i Mebusan'ı feshetme yetkisi verilmişti. 3 Ağustos 1909 tarihinde Kanun-ı Esasi'de bazı değişiklikler yapılmıştır. Anılan değişikliklerle padişahın yetkileri azaltılmış, Meclis-i Mebusan'ın yetkileri ise artırılmıştır. Meclis-i Mebusan'ın yıllık çalışma süresi uzatılarak devlet yönetimindeki ağırlığı artırılmıştır. Bakanların, hükümetin genel siyasetinden kolektif, kendi bakanlıklarının işlemlerinden ise bireysel olarak Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu oldukları kabul edilmiştir. Meclis-i Mebusan'a gensoru mekanizmasıyla bakanları ya da hükümeti düşürme yetkisi verilmiştir. Heyet-i Vükela'nın, Sadrazam'ın başkanlığında toplanacağı, önemli iç ve dış meselelerin müzakere edildiği karar mercii olacağı, alınan ve onay gerektiren kararların arz edildiğinde Padişah iradesi ile yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Padişahın Meclis'i feshetme yetkisi zorlaştırılmıştır. Anılan yetkinin kullanılması üç ay içinde yeni seçim yapılması şartına ve Heyet-i Ayan'ın onayına bağlı kılınmıştır. Kanunların hazırlanmasındaki belirsizlik ortadan kaldırılmıştır. Kişi hak ve özgürlükleri konusunda da yeni düzenlemeler getirilmiştir. 10. maddenin ilk halinde kişi özgürlüğünün her türlü saldırıya karşı dokunulmaz olduğu ve kanunların belirlediği sebepler dışında bir bahane ile hiç kimseye ceza verilemeyeceği hüküm altına alınmıştı. Anılan maddenin değiştirilmiş halinde ise kişi özgürlüğünün her türlü saldırıya karşı dokunulmaz olduğu tekrar edildikten sonra hiç kimsenin şeriat kurallarının ve kanunların belirlediği nedenler dışında bir bahane ile tutuklanamayacağı cezalandırılmayacağı kabul edilmiştir. Ayrıca Padişaha kişileri, Osmanlı ülkesi sınırlarından çıkarma ve sürgün etme yetkisi veren 113. maddenin son cümlesi yürürlükten kaldırılmış, haberleşmenin gizliliği, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Parlamento, Meşrutiyet, Hak ve Özgürlükler.

AN ASSESSMENT ABOUT STATE MODELS PROJECTED IN THE FIRST AND SECOND CONSTITUTIONALISM CONSTITUTIONS

ABSTRACT: The first constitution of the Ottoman Empire, called "Kanun-ı Esasi" (Fundamental Law) was adopted in December 23, 1876. Public Council composed from Senato and Board of Deputies was set up with this constitution. While the members of Senato were assigned by Sultan, the members of Board of Deputies were elected by the public with a two-grade election system. However, The Public Council were not authorized broadly. It was mandatory to get the approval of Sultan, in order to be proposed a law by the councilors. Again, the coming into force of the bills adopted by the two parliaments were attached to the approval of Sultan. Any time, The Sultan was authorized to terminate the Board of Deputies. Some changes were made in "Kanun-ı Esasi" on August 3, 1909. Sultan's authority was reduced and the powers of the Assembly of Deputies was increased by these amendments. The weight on the state management of Assembly of Deputies was increased by extending its annual study period. It was accepted that the Ministers were responsible from the government's general policy collectively and from the process of their own ministries individually, to the Assembly of Deputies. The authority of overthrowing the ministers or government through the motion of censure mechanism were given to the Assembly of Deputies. It was ensured that The Council of Ministers would be convened by the moderation of grand vizier and it would be the decision-making authority where the important internal and external issues were being negotiated and that when the decisions which were made and required approval were offered to Sultan, they would be carried out by Sultan's will. Sultan's authority to dissolve The Assembly was made more difficult. The use of mentioned authority was attributed to the condition of making new election within three months and to the approval of Senato. Uncertainty has been eliminated in the preparation of laws. New regulations on individual rights and freedoms have been introduced. In the initial state of the article 10, the immunity of the freedom of people against any kind of attack and the sentence of anybody that couldn't be given for any reasons other than determined by the law excuses had been taken under the provisions. In the revised form of the mentioned article, after having been repeated the immunity of the freedom of the people against any kind of attack, it was accepted that nobody could be arrested and punished with any excuse other than determined by the rules and laws of sharia. In addition, the article 113 which authorized Sultan for removal and deporting of the people from the borders of the Ottoman Empire had been repealed, communication privacy, freedom of assembly and forming associations had been adopted.

Keywords: Constitution, Parliament, Constitutionalism, Rights and Freedoms.

GİRİŞ

Anayasa, devletin organlarının yapısını ve düzenini, bu organların sahip olduğu yetkileri ile karşılıklı ilişkilerini, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini ve devletin kişilere karşı hak ve görevlerini düzenleyen üstün hukuk kurallarını içeren metindir (Akyılmaz vd., 2011: 46; Atay, 2012: 55-56; Teziç, 1991: 133; Giritli vd., 2006: 131; Gözler ve Kaplan, 2013: 36). Literatürümüzde "anayasa" kavramının karşılığı olarak "Kanun-ı Esasi" ve "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" kavramları da kullanılmıştır.

Anayasa kavramının geçmişi çok eski değildir. Modern anlamda ilk anayasalar 1787 yılında hazırlanan Amerikan Anayasası ile 1791 yılında hazırlanan Fransız Anayasası'dır. Kuzey Amerika'da, 18. Yüzyılda koloniler İngiltere'ye karşı bağımsızlıklarını kazanarak yeni bir devlet kurmuşlar ve kurmuş oldukları bu devlette federal devlet-federe devlet ilişkilerini düzenlemek ve kişi

hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için yazılı kurallardan oluşan anayasalarını hazırlamışlardır. Diğer taraftan Avrupa'da ise Ortaçağın sonlarından itibaren güçlenmeye başlayan Burjuva sınıfı toplumda üstün güç konumuna erişince, mutlak monarşileri ve feodaliteyi ortadan kaldırarak yönetimde söz sahibi olmak ve elde hak ve özgürlükleri garanti altına almak için yazılı anayasanın gerekliliğine inanmıştır.

Batıda anayasacılık hareketlerinin temelinde iktidarın sınırlandırılması ve kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması düşüncesi yatmaktadır. Anılan hareketlerin başladığı 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda ise böyle bir hareketlenme gözlenmemektedir. Bu durumun muhtemel nedenlerinden birinin o dönemde yürürlükte olan hukuk sistemi olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda şer'î hukuk yürürlükteydi. Şeriatı göre sultana (halifeye) koşulsuz itaat zorunludur. Sultana mutlak itaat anlayışı, ondan herhangi bir konuda talepte bulunmayı zorlaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Batı'daki anlamda bir orta sınıfın ortaya çıkmamış olmasının da anayasacılık hareketlerinin başlamamasında payı, kuşkusuz, vardır.

Batı'da anayasacılık hareketlerini başlatan güç halkın orta sınıfı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise anayasacılık hareketlerini başlatanlar Avrupa'yı tanıyan aydınlar ve bürokratlar olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası Kanun-ı Esasi'dir. 23 Aralık 1876'da kabul edilen bu anayasada devlet yönetiminin ağırlığı padişaha verilmiştir. Kanun-ı Esasi'de 1909'da yapılan değişikliklerle ise Osmanlı İmparatorluğu'nda parlamenter sisteme geçilmiştir. Bu çalışmada, 1876 Anayasası'nda ve 1909 yılında bu Anayasa'da yapılan değişikliklerle öngörülen sistemler irdelenmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ MEŞRUTİYET

KANUN-I ESASİ'NİN HAZIRLANMASI VE YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ

Batı'da Anayasacılık Hareketleri ve Osmanlı Anayasacılığı

Anayasaların temel gayesi kişi haklarının güvence altına alınmasıdır. Anayasal devlet ile anayasalı devlet aynı manaya gelmez. Anayasal devlette, anayasalı devletten farklı olarak kişi hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Anayasal devleti sınırlı iktidar olarak tanımlamak mümkündür. Anayasalar normatif ve nominal olmak üzere ikiye ayrılır. Nominal anayasalar meşruiyetini halktan almayan ve siyasal iktidarı sınırlandırması mümkün olmayan anayasalardır (Fendoğlu, 2002: 107).

Batıda anayasacılık hareketlerinin temelinde iki önemli ilke vardır. Bunlar iktidarın sınırlandırılması ve temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınmasıdır. Sanayileşme, Batı'da güçlü bir orta sınıfın doğmasına yol açmıştır. Güçlenen orta sınıf, 18. ve 19. yüzyıllarda, düşünce özgürlüğü, eşitlik, rekabet özgürlüğü ve mülkiyet hakkı gibi konularda taleplerini güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır. Bir başka ifade ile orta sınıfın güçlenmesi ile insan hakları doktrininin gelişmesi aynı paralelde olmuştur. Anayasacılık konusunda Batı ülkelerinde ortaya çıkan hareketlenmeyi, aynı dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda görmek mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda iktidarın sınırlandırılması çabaları tımar sisteminin bozulması ve merkezi otoritenin gücünü kaybetmesi ile birlikte başlamıştır. Ancak bu çabalara girişen taraf, Batıdan farklı olarak, orta sınıf değil ayanlardır. Ayanların devlet otoritesine karşı güç elde etme girişimleri (Sened-i İttifak) başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Tanzimat Fermanı ile birlikte merkezi idarenin otoritesini sınırlayıcı değil tam tersine merkezi otoriteyi güçlendirici düzenlemeler yapılmıştır. Bu hareketlerin temel amacı ayanların baskısına karşı halkı korumaktır. Bir başka ifadeyle bu dönemde merkezi idare, halkın üzerinde baskı kuran bir güç değil bilakis diğer unsurlara karşı halkı koruyan bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet iktidarının sınırlandırılması konusunda halktan herhangi bir talep gelmemiştir. Bu yöndeki talepler aydınlardan ve bürokratlardan gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876 yılında hazırlanan ilk anayasa aydınlardan girişiminin bir sonucudur. Gücü nispetinde, kendi otoritesini ve halkı ayanın baskısından korumaya çalışan merkezi idarenin iktidarının sınırlandırılması talebinin, halktan gelmesi beklenemezdi. Bundan dolayıdır ki on beş ay gibi kısa bir süre sonra 14 Şubat 1878'de Birinci Meşrutiyet dönemine son verilirken, halktan bir tepki gelmeyecektir (Onar, 1966: 153; Soysal, 1995: 21; Özbudun, 2004: 25-26; Teziç, 1991: 138-139).

1876 Anayasası'nı Doğuran Nedenler

Tanzimat Döneminde devletin aksayan yönlerini düzeltmek amacıyla çıkarılan fermanlar istenilen sonucun alınmasını sağlamamıştır. Bu dönemde mutlak idare devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut rejimden duyulan rahatsızlık, ülkede muhalif bir oluşumun ortaya çıkmasına ve yönetime karşı ihtilal yapılacağı düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur (Hükümete karşı muhalefetin oluşmasında Sarayın "lüks" harcamalarının olup olmadığı tartışmalıdır. Prof. Dr. İlber ORTAYLI'ya göre 19. Yüzyılda Osmanlı devlet tüketimi diğer büyük devletlerle mukayese edilemeyecek ölçüde mütevazidir ("Mütevazi İmparatorluk", *Milliyet*, 16 Kasım 2003). Diğer taraftan Fransız İhtilali de, kuşkusuz, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayanları etkilemiştir. Fransız Devrimi'nden sonra bir yandan popüler hale gelen özgürlük talepleri ve Batılılaşma düşüncesi diğer yandan Batılı devletlerin azınlık hakları gibi hususları bahane ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmaları devlet merkezindeki sıkıntıları arttırmıştır. Bu dönemde Mithat Paşa'nın girişimleri ile Sultan Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat getirilmiştir. Fakat sağlık sorunları olduğunun anlaşılması üzerine V. Murat tahttan indirilerek yerine, Mithat Paşa'ya anayasa yapılması sözü veren II. Abdülhamit tahta getirilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yazılı anayasası 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilmiştir (Onar, 1966: 151; Özçelik, 1983: 47 vd.)

KANUN-I ESASİ'NİN KURDUĞU SİSTEM

Kanun-ı Esasi'nin Genel Prensipleri

Kanun-ı Esasi, II. Abdülhamit tarafından kurulan, başkanlığını Mithat Paşa'nın yaptığı otuz kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bu komisyonda çoğunluğu mülki amir ve ulema olmak üzere askerler ve Hristiyan vatandaşlardan kişiler yer almıştır. Komisyon tarafından hazırlanan metin Padişahın isteğiyle Heyet-i Vükela tarafından incelenmiştir. Heyet-i Vükela

incelemiş olduğu metinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra padişaha sunmuştur. Padişah tarafından onaylanan metin 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir (Tunç ve Bilir, 2002: 4).

Anayasa yapan ya da var olan anayasayı değiştiren güce “kurucu iktidar” denir. Bir başka ifadeyle devletin hukuki ve siyasi yapısını belirleyen güce kurucu iktidar ya da kuruculuk fonksiyonu denir (Teziç, 1991: 146 vd.; Özbudun: 147 vd.; Erdoğan, 1997: 37 vd.). Anayasa hukukunda asli kuruculuk bazı hukukçulara (Teziç, 1991: 148 vd) göre demokratik ve monokratik olmak üzere ikiye, bazı hukukçulara (Erdoğan, 1997: 38 vd) göre ise bu iki yöntemin yanı sıra plebisiter yöntemle birlikte üçe ayrılmaktadır.

Monokratik kurucu iktidarda, iktidar tek bir kişinin elindedir. Bu sistemde anayasalar ferman ve misak olmak üzere iki şekilde yapılmaktadırlar. Ferman biçimindeki anayasalar, iktidarı elinde bulunduran kişinin, kendi iktidarını bizzat kendisinin sosyal, tarihsel, kültürel, siyasal vb. sebeplerle bir anayasa ile sınırlaması sonucu ortaya çıkarlar. Misak biçimindeki anayasalar da, ferman anayasa gibi, iktidarı elinde bulunduran kişinin iradesiyle ortaya çıkarlar. Fakat burada, ferman anayasadan farklı olarak, iktidarı elinde bulunduran iradenin karşısında, bu iradeyi anayasa yapmaya zorlayabilecek bir güç daha vardır (Teziç, 1991: 149; Erdoğan, 1997: 38; Fendoğlu, 2002: 127).

Kanun-ı Esasi “ferman” biçiminde bir anayasadır. Daha doğrusu Kanun-ı Esasi 1876’daki ilk şekli itibariyle ferman türü anayasaya örnek oluşturur. Ferman biçimindeki anayasalar mutlakiyet dönemlerinden meşrutiyet dönemlerine geçişlerde görülmektedir. Bu tür anasalarda, iktidarı elinde bulunduran kişinin bizzat kendisi tarafından kendi iktidarının sınırlandırılması (otolimitasyon) söz konusudur. Bir başka ifadeyle iktidarı elinde bulunduran kişi anayasayı tek başına aldığı kararla kendi iradesine dayanarak ilan etmektedir. Anayasayı tek başına ilan eden irade (doğal olarak ya da hukukun genel ilkelerinden yetki ve usulde paralellik gereği) “lüzumunda” anayasayı yine tek başına yürürlükten kaldıracaktır. Nitekim Kanun-ı Esasi II. Abdülhamit tarafından 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiş ve bu tarihten kısa bir süre sonra yine kendisi tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk anayasal yönetim biçimine bu şekilde 23 Aralık 1876 tarihinde geçilmiştir. Bu tarihten sonra İmparatorluk anayasa ile idare edilecektir. Kanun-ı Esasi’ye göre Devletin iki meclisi olacaktır. Bu meclislerden 130 üyeden oluşan Heyet-i Mebusan halk, 26 üyeden oluşan Heyet-i Ayan ise padişah tarafından seçilecektir. Bu sistemde bir anayasa ve bu anayasanın öngördüğü şekle göre kurulmuş Meclis-i Umumi olmakla birlikte devlet idaresinde güç yine padişahın elindedir (Kili, 1981: 66).

Anayasalar, devletin kuruluş ve işleyişlerini belirleyen temel hukuk metinleridir. Bir toplumun anayasasının o toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin ürünü olması lazım gelir. Kanun-ı Esasi bu özellikleri taşımaktan uzaktır. Bir başka ifadeyle Kanun-ı Esasi toplum kaynaklı bir bilinçlenmenin ürünü değildir. Bu anayasa Tanzimat ve daha öncesi dönemde yetişmiş olan, zamanlarında gerçekleştirilmiş olan yenilik ve gelişmeleri yeterli görmeyen, devletin içinde bulunduğu sıkıntıları aşması için meşrutî sisteme geçilmesinin gerekliliğine inanan Ziya Paşa, Mithat Paşa ve Namık Kemal gibi isimlerin bulunduğu küçük bir aydın zümresinin çabaları sonucu ilan edilmiştir. Kanun-ı Esasi’de “milli egemenlik” kavramına yer verilmemiştir. Anılan anayasa ile padişahın mutlak egemenliği anayasal düzeyde ilan edilmiştir (Tunç, 1999: 22).

1876 Kanun-ı Esasi Tanzimat Fermanı’nın neticelerinden biridir (“Tanzimat” kavramı ve “Tanzimat Fermanı” hakkında bkz: Özçelik, 1983: 32-46; Akad, 1997: 166-168; Ejder, 1992: 871; tdk.gov.tr, 2013; Kapani,1993: 92-98). Tanzimat, idarenin aksayan yönlerinin düzeltilmesi için yapılmıştır. Bir başka ifadeyle 1839 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nda idari, adli, iktisadi vb. alanlarda çeşitli kanunlaştırma faaliyetlerine girilmiştir. Fakat devlet idaresinin mevcut durumu ilerleme için getirilen düzenlemelere olumlu cevap verebilme yeterliliğinden uzak olduğundan sınırsız monarşi rejiminde her hangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bundan dolayı tek bir iradenin ya da grubun egemenliği kullanması yerine meşru bir bakanlar kurulunun kurulması, yönetimin anayasaya tabi kılması, kişilerin hak ve özgürlüklerinin sağlanması, yasaların tek bir irade tarafından değil, karşılıklı tartışma ve uzlaşma yolu ile hazırlanması ve halkın temsilcilerinden oluşan bir parlamentonun kurulması için bir anayasanın varlığına ihtiyaç duyulmuştur (Okandan, 1971: 313-314; Esen, 1968: 39).

28 Aralık 1876 tarihli Kanun-ı Esasi on iki kısım ve 119 maddeden oluşmaktadır (Ayrıca bkz: Kuzu, 1988: 261 vd.). Anılan kısımlar şunlardır:

- 1.Memaliki Devleti Osmaniye (Osmanlı Devleti’nin Ülkesi)
- 2.Tebaa Devleti Osmaniyenin Hukuku Umumiyesi (Osmanlı Devleti Vatandaşlarının Temel Hakları)
- 3.Vükelayı Devlet (Bakanlar Kurulu)
- 4.Memurin (Memurlar)
- 5.Meclis-i Umumi (Genel Meclis)
- 6.Heyet-i Ayan (Ayan Meclisi)
- 7.Heyet-i Mebusan (Mebuslar Meclisi)
- 8.Mehakim (Mahkemeler)
- 9.Divanı Ali (Yüce Divan)

10.Umuru Maliye (Maliye İşleri)

11.Vilayat (İller)

12.Mevaddı Şita (Çeşitli Maddeler)

Osmanlı Devleti ülkesinin hiçbir şekilde parçalanamayacağı, devletin başkentinin İstanbul olduğu, halifeliğin ve saltanatın Osmanlı soyundan kime ait olacağı, padişahın İslam dininin koruyucusu ve bütün Osmanlı vatandaşlarının hükümdarı olduğu, padişahın kişiliğinin kutsal ve sorumsuz olduğu, Osmanlı soyunun haklarının Devletin güvencesi altında olduğu ile Padişahın görev ve yetkileri gibi Osmanlı Devleti'nin dayandığı temel ilkeler Memaliki Devleti Osmanîye isimli kısımda belirtilmiştir.

Kanun-ı Esasi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve meşruti bir monarşi haline geldiği söylenebilir. Kanun-ı Esasi'nin 4. maddesine göre Padişah, İslam Dininin savunucusu ve bütün Osmanlı tebaasının hükümdar ve padişahıdır. Egemenlik hakkı Osmanlı Sülalesine aittir. Bu Sülalenin en büyük erkek evladı saltanat makamına halife unvanını da taşıyarak atanır (Dal, 1984: 16). Diğer taraftan 11. maddede ise Devletin dininin İslam olduğu hüküm altına alınmıştır.

Doktrinde çoğunluğun görüşü 1876 Kanun-ı Esasi'nin bir "anayasa" olduğu yönündedir. Fakat bu konuda farklı görüşler de vardır:

ÖZÇELİK'e göre, 1876 Kanun-ı Esasi, "Türkiye'de ilan edilmiş ilk yazılı anayasa"dır (Özçelik, 1983: 54). TEZİÇ (Teziç, 1991: 149) ve ÖZBUDUN'a (Özbudun, 2004: 26) göre de Kanun-ı Esasi Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasıdır. Yine bir başka görüşe göre de anılan metin Türk tarihinin ilk yazılı anayasasıdır. Bu anayasanın ilan edilmesiyle meşrutiyet yönetimi kurulmaya çalışılmıştır. Hükümdarın yetkilerinin kanunlarla sınırlandırıldığı yönetim biçimlerine meşrutiyet denilir. Bu tür yönetim biçimlerinde hükümdarın, daha önce sadece kendisine ait olan yetkilerden bir kısmını anayasa gereğince seçimle işbaşına gelmiş bir parlamentoya vermesi, yetkilerini onunla paylaşması söz konusudur. Bir başka ifadeyle hükümdarın yetkilerinin, anayasa ve millet tarafından seçilen bir meclis tarafından sınırlandırıldığı rejimler meşruti monarşi ya da meşrutiyet olarak adlandırılır (Özçelik, 1984: 140-141). GÖZLER de Kanun-ı Esasi'nin maddi ve şekli kriterler yönünden bir anayasa olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Gözler, 2013).

DAL'a göre 1876 Kanun-ı Esasi devlet yönetiminde önemli değişiklikler yapmış değildir. Ancak, Devletin ilk defa bir anayasası olmuştur. Kanun-ı Esasi padişahın bizzat kendi iradesi ile ilan edilerek yürürlüğe konulmuştur (Dal, 1984: 16). Tanilli'ye göre "Bizdeki modern anlamıyla ilk anayasa 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'dir" (Tanilli, 1981: 120). Yine benzer bir görüşe göre 1876 Kanun-ı Esasi, şekil olarak Tanzimat ve Islahat Fermanlarında olduğu gibi, padişahın tek taraflı iradesiyle yürürlüğe girmiştir ve siyasal sistemimizdeki ilk anayasadır (Yıldız, 1998: 80).

OKANDAN'a göre ise, 1876 Kanun-ı Esasi şekil ve içerik açısından kamu hukuku esaslarına uygun olarak hazırlanmış bir anayasa değildir. Yazara göre 1876 Kanun-ı Esasi, günümüzde "anayasa" kavramının karşılığı olan ismi taşımaktadır. Yine hukukumuzda ilk defa kurulacak kurumlara, kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin bazı yenilikleri, meşruti yönetime geçişle ilgili çabaları yer verilmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen anılan metin, Padişah tarafından kendi haklarının düzenlenmesi ve sınırlandırılması için yayınlanmış tek taraflı bir tasarruftur. "Bu tasarruf, bir ferman, bir berat, ihsan olunmuş bir hükümdar şartnamesidir (Okandan, 1971: 146). Yine bir başka yazara göre Kanun-ı Esasi "Batı anlamında bir anayasa fikir hareketinin başlangıcı olmaktan ileri gidememiştir" (Onar, 1966: 153).

Devletin Şekli

Osmanlı Devleti dışarıdan bakıldığında heterojen bir yapı arz etmektedir. Fakat egemenliğin kaynağı ve kullanılması itibarıyla monarşi söz konusudur. Çünkü Kanun-ı Esasi'nin 3. maddesine göre saltanat en büyük erkek evlada geçmekte ve Devletin önde gelen organları seçim yerine atama yolu ile göreve gelmektedir (Yıldırım, 2003: 60). II. Mahmut döneminden itibaren izlenen usuller, padişahın yetkilerini sayma, sorumsuzluğunu ve kutsallığını teyit etme, kişi hak ve özgürlüklerini güvenceye kavuşturamama vs. 1876 Anayasası'nda resmileştirilmiştir. Bundan dolayı seçimle gelen organların karşısında her zaman padişah ve atamaya göreve gelmiş organlar yer almıştır (Arsel, 1959: 24). Mesela Kanun-ı Esasi'nin 60. maddesinde yasama görevini yapmakla yetkili Meclis-i Umumi'nin iki meclisinden biri olan Heyet-i Ayan'ın başkan ve üyelerinin, seçim yoluyla değil doğrudan doğruya padişah tarafından atanacağı hüküm altına alınmıştır.

Egemenliğin kaynağı bakımından devletler ikiye ayrılırlar. Bunlar Monarşi ve Cumhuriyettir. Cumhuriyette egemenliğin kaynağı bir topluluktur. Bu topluluğun büyüklüğüne göre de cumhuriyet "aristokrasi" ve "demokrasi" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Monarşik devlet şeklinde, egemenliğin kaynağı ya da sahibi tek bir kişidir. Bir başka ifadeyle monarşik devlette egemenlik, ömür boyu sürmek üzere, sadece bir kişiye aittir. Egemenliğin tek kaynağı hükümdarın iradesidir. Monarşik devletler, hükümdarın tahta çıkış yöntemleri ve egemenliklerinin sınırı göz önüne alınarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Monarşiler egemenin tahta çıkış şekli bakımından "seçimli monarşi" ve "irsi monarşi" olmak üzere ikiye ayrılırlar. Seçimli monarşilerde, hükümdar seçimle saltanata gelmektedir. Anılan modelde seçilen kişi ömür boyu görevde kalmaktadır. Diğer taraftan, seçilen kişi (hükümdar) kendini seçen halkın bir temsilcisi değil egemenliğin tek sahibi olarak görülmektedir. İrsi monarşilerde ise hükümdar veraset yoluyla saltanata gelmektedir. Bir diğer sınıflandırmaya göre monarşik devlet, hükümdarın egemenlik yetkilerinin sınırları ile kapsamı esas alınarak mutlak monarşi ve meşruti monarşi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan mutlak monarşide, egemenlik yetkileri hükümdara aittir. Bu yetkilerin bir başka makam, kişi veya organ ile paylaşılması söz konusu değildir. Devletin asli organı hükümdardır. Hükümdar, sahip olduğu yetkileri bizzat kullanabileceği gibi memurları eliyle de kullanılabilir. Mutlak monarşi, müstebit monarşi (monarşik despotizm) ile karıştırılmamalıdır. Monarşik despotizmde, yetkilerini kullanmasında vicdani kurallar dışında, hükümdarı kısıtlayacak ya da sınırlayacak mekanizmalar, kurumlar, kanunlar yoktur. Mutlak monarşilerde ise, bugün kullandığımız şekliyle anayasa niteliğinde olmamakla birlikte, hükümdarı sınırlayacak teamüli

esaslar, devlet gelenekleri vardır. Nitekim Osmanlı monarşisi için hem İslam Hukukundan gelen hem de milli geleneklere dayanan bazı temel kuralların varlığı söz konusu idi. Meşrutî monarşide ise hükümdarın egemenlik yetkileri anayasa ile belirlenmiş ve sınırlanmıştır. Bu devlet biçiminde devletin asli organı hükümdar değildir. Hükümdarın yanında bir de parlamento vardır. Parlatonun hükümdarın yetkilerine ortak olması söz konusudur (Özçelik, 1984: 139-141; Yıldırım, 2003: 21-22).

Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatı Mutlak Monarşi ve Meşrutî Monarşi olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Mutlak Monarşi dönemi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu (1299) ile Kanun-ı Esasi'nin yayınlandığı 23 Aralık 1876 arası dönemi kapsamaktadır. Meşrutî Monarşi ise 23 Aralık 1876 tarihinden Osmanlı Devleti'nin son bulduğu 3 Kasım 1922'ye kadar olan dönemdir (Özçelik, 1983: 3 ve 47).

Kanun-ı Esasi'nin 1. maddesinde, Osmanlı Devleti'nin, "memalik", "kıtaatı hazıra" ve "eyalati mümtaze"den oluşan yekvücut, hiçbir zaman ve hiçbir sebeple bölünmez bir devlet olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti mütecanis bir yapıda değildir (Arsel, 1979: 24).

Kanun-ı Esasi'nin 11. maddesinde devletin dininin İslam dini olduğu, padişahın aynı zamanda halife olup şeriat hükümlerini uygulayacağı, kanunların dinin esaslarına aykırı olamayacağı, nizamiye mahkemelerinin yanında şer'îye mahkemelerinin de varlıklarını sürdürmeye devam edecekleri hüküm altına alınmıştır. Bilindiği üzere devlet yönetiminde dini kuralların geçerliliğinin esas olduğu, hukuk düzeninin dini kurallara uygun olarak kurulduğu ya da bu kurallardan büyük ölçüde etkilendiği devletler teokratik devlet olarak nitelendirilmektedir. Osmanlı Devleti'nin teokratik nitelikte olup olmadığı konusu tartışmalıdır. TANÖR'e göre Osmanlı Devleti, yukarıdaki düzenlemeden dolayı teokratik nitelikte bir devlettir (Tanör, 1991: 79). AKAD'a göre de 3. ve 4. maddelere göre Padişahın Halife ve İslam dinin koruyucusu olması, 7. maddeye göre şeriat kurallarını uygulayacak olması ve 11. maddeye göre Devletin dininin İslam olduğunun kabul edilmesi devletin teokratik nitelikte olduğunu göstermektedir (Akad, 1997: 173). ÖZÇELİK'e göre ise Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistem tam dini olmayıp yarı dini bir karaktere sahiptir. Yazara göre "Devlet esasları Kur'an esaslarından başka esaslara, icaplara bağlanmıştır" (Özçelik, 1983: 64).

Kanun-ı Esasi'ye göre Meclisi Vükela (Bakanlar Kurulu) padişaha karşı sorumludur. Bakanlar Kurulunun tek demokratik organ olan Heyet-i Mebusan'a karşı sorumlu olmaması, güvenoyu kurumunun olmaması, devlet yönetiminde ağırlığın padişahın olması Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü meşrutî yönetim (Onar, 1966: 155) konusunda duraksamaya yol açmaktadır. Çünkü padişahın yasama ve yürütme faaliyetleri üzerinde tartışmasız söz sahibidir. Bundan dolayı Kanun-ı Esasi meşrutî bir yasama ve yürütme ihdas edememiştir. Kamu hukukunda yetki ve sorumluluğun paralel olması kuraldır. Meşrutî yönetimin gereği olarak padişahın siyasi sorumsuzluğu kabul edilmekle birlikte padişaha, bir alt başlıkta değinileceği üzere, birçok yetkinin verilmiş olması meşrutî yönetimle bağdaşmamaktadır (Akad, 1997: 173).

1876 Anayasası Meclis-i Umumi'nin yetkilerini oldukça dar tutmuştur. Meclis-i Umumi üyelerinden birinin kanun teklif edebilmek için öncelikle Sadaret vasıtasıyla Padişahın izin alması gereklidir. Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan tarafından kabul edilen tasarılar Padişahın onayı ile kanunlaşabilmektedir. Bakanlar Kurulunun Heyet-i Mebusan'a karşı sorumlu olduğu hükümüne anayasada yer verilmemiştir. Fakat Padişahın istediği zaman Heyet-i Mebusan'ı feshedebileceği açıkça belirtilmiştir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistemde Devlet yönetiminde güç yine Padişahın elindedir. Bundan dolayı II. Abdülhamit anayasanın kendisine verdiği gücü kullanarak 1878 yılında Heyet-i Mebusan'ı feshetmiştir (Özbudun, 2004: 26).

Osmanlı Devleti milli bir devlet değil imparatorluk olduğu için, ilk anayasası ulusal kimlik bilinciyle hazırlanmış bir metin değildir. Anayasa'ya göre Osmanlı Devleti'nin uyruğunda olan hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız "Osmanlı" sayılır. Bu bakımdan çok geniş bir ülkede bütünleşmeyi sağlamak için ortak payda olarak Osmanlılık kavramı ön plana çıkarılmıştır (Kili ve Gözübüyük, 2000: 44; Akad, 1997: 174).

Padişah ve Yürütme

Anayasa'da Osmanlı sülalesinin en büyük evladının saltanat ve hilafetin sahibi olduğu ifade edilmiştir. Devletin başında halife-sultan bulunmaktadır. Padişah yürütme organının da başıdır. Meclisi Vükela üyelerinin atanması ve azledilmesi yetkisi padişaha aittir (Bu konuda bkz: Onar, 1966: 155; Tanör, 2002: 136).

Meclis-i Umumi'nin iki kanadı olan Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'ın, başkanlarını seçme yetkisi padişaha aittir. Heyet-i Ayan üyeleri ve başkanı Heyet-i Mebusan'ın üye sayısının üçte birini geçmemek şartı ile doğrudan doğruya padişah tarafından atanırlar. Atanacak kişilerin 40 yaşını tamamlamış, kamunun itimatını kazanmış ve devlete hizmet etmiş olmaları şarttır. Heyet-i Ayan üyeleri ömür boyu görev yaparlar. Bu şekilde yasamanın bir kanadı doğrudan doğruya Padişaha bağlı olmaktadır. Padişah, Heyet-i Mebusan başkanı ile iki başkan vekilini ise, Heyet-i Mebusan tarafından gösterilen üçer aday arasından atar.

Görüldüğü üzere Padişahın her iki meclisin başkanlık divanlarında da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Heyet-i Mebusan'ın oluşumunda ise padişahın herhangi bir etkisi yoktur.

Kanun-ı Esasi'nin 3. maddesindeki "Saltanatı Seniyei Osmaniye Hilafeti Kübrayı İslamiyeyi haiz olarak Sülalei Ali Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir" hükmü gereğince Devletin başında bulunan Padişah veraset yolu ile gelmektedir. Kanun-ı Esasi padişahı çok güçlü bir konuma oturtmuştur. Anayasa'nın 5. maddesine göre Padişahın "nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür". Padişah hem devletin hükümdarı hem de halifedir. Kurumsal olarak halifelik makamına karşı direneme olasılığı vardır. Fakat "kutsal ve sorumsuz" olan bir makam karşısında böyle bir ihtimal söz konusu değildir. Görüldüğü üzere Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistemde yetkiler sorumsuz padişaha verilmiştir. Bir başka ifadeyle padişahın daha önceden fiili olarak sahip olduğu yetkiler anayasal düzeyde hukukileştirilmiştir.

Kanun-ı Esasi ile Bakanlar Kuruluna ve Parlamentaoya ait olması gereken bir çok yetki Padişaha verilmiştir. Mesela 7. maddeye göre bakanların atanması ve azledilmesi, rütbe ve nişan verilmesi, para basılması, hutbelerde adının zikredilmesi, yabancı devletlerle anlaşmalar yapılması, savaş ve barış ilanı, kara kuvvetlerinin ve deniz kuvvetlerinin komutanlığı, şeriat hükümlerinin ve kanunların uygulanması, idari dairelerin işlemlerine ilişkin nizamnamelerin tanzim edilmesi, cezaların hafifletilmesi ve affı, Meclis-i Umumi'nin toplantıya çağırılması ve tatil edilmesi, gerektiğinde Heyet-i Mebusan üyelerinin yeniden seçilmesi şartıyla feshedilmesi yetkileri "*mukaddesi Padişahi cümlesindedir*".

Vükelayı Devlet Anayasa'nın 28. maddesine göre Sadrazamın başkanlığında toplanarak iç ve dış önemli işleri görüşür. Müzakereler sonucu aldığı kararlardan icrası Padişahın iznine bağlı olanları için gerekli iznin alınması zorunludur. Vükelayı Devletin başkan ve üyeleri Padişah tarafından seçilmektedir. Kanun-ı Esasi'de Bakanlar Kurulunun parlamentoya karşı sorumluluğu ve güvenoyu alması kurumlarına yer verilmemiştir. Bakanlar ve Sadrazam, Padişaha karşı sorumludur. Dolayısıyla Vükelayı Devletin parlamentodan aldığı güvenoyuna dayanarak padişaha karşı faaliyette bulunabilmesi imkanı söz konusu değildir. Diğer taraftan Vükelayı Devletin oluşturulma tarzı da ortak hareket etme ve dayanışma bilincinin ortaya çıkmasına engel bir yapı arz etmektedir. Görüldüğü üzere yürütmenin asli unsuru padişahdır (Tanör, 2002: 138; Gözler, 2013).

Yasama organı konusunda da padişaha önemli yetkiler verilmiştir. Yasamanın çalışabilmesi ve çalıştığı zaman bunun ne kadar süreceği padişahın iradesine bağlı kılınmıştır. Zira Kanun-ı Esasi'nin 43. maddesine göre Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan, her yıl Kasım ayı başında toplanır ve irade-i seniye ile açılır. Meclis-i Umumi, Mart ayı başında yine Padişahın emriyle kapanır ve Heyetlerden biri diğerinin toplanmadığı zamanlarda toplanamaz. Yani Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan herhangi birinin tek başına çalışması mümkün değildir. Anayasa'nın 44. maddesinde Padişaha meclislerin toplantı süreleri ile ilgili de yetkiler verilmiştir. Anılan maddeye göre Padişah Devletçe görülecek lüzum üzerine Meclis-i Umumi'yi vaktinden önce açabilir ve belirlenmiş olan toplantı süresini kısaltabilir veya uzatabilir.

Meclis-i Umumi üyeliğine seçilen veya atanan kişiler, Meclisin açılış gününde, Sadrazamın huzurunda, o gün hazır bulunmayan üyeler ise bağlı olduğu Heyet toplandığında Heyet Başkanının huzurunda, Padişahın şahsına ve vatanına sadakat göstereceğine, Kanun-ı Esasi hükümlerine ve kendisine tevdi edilen görevlere aykırı davranmayacağına dair yemin ettirilir. Meclis-i Umumi üyeleri oy kullanma ve mütalaa beyanlarında bağımsızdır. Hiç bir üyeye vaatte bulunulamayacağı, baskı ve yönlendirmeye maruz bırakılmayacağı, verdiği oylardan ve Meclis müzakereleri esnasında açıkladığı görüşlerinden dolayı suçlanamayacağı kabul edilmiştir.

Yasamanın işleyişi üzerinde de padişahın vesayeti devam etmektedir. Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistemde yasa teklifleri Heyet-i Vükela, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan gelebilmektedir. Fakat bu üç organ arasında denge Heyet-i Vükela lehine bozulmuştur. Zira 53. maddeye göre yeni bir kanun hazırlanması veya mevcut kanunlardan birinde değişiklik yapılmasına ilişkin tasarı hazırlama yetkisi Heyet-i Vükela'ya aittir. Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'ın da kendi görev alanlarıyla ilgili konularda kanun yapılmasını veya mevcut kanunlardan birinde değişiklik yapılmasını teklif etme yetkileri vardır. Fakat bunun için Sadaret makamı vasıtasıyla Padişahın izin almaları zorunludur. Bu Heyetlerin "kendi vazifei muayyeneleri"nin ne olduğu ise Anayasa'dan anlaşılacaktır.

Padişahın gerekli izin alındığında kanun teklifi Şurayı Devlet'e gönderilir. Şurayı Devlet'te görüşülerek hazırlanan kanun tasarıları önce Heyet-i Mebusan'da daha sonra Heyet-i Ayan'da incelenip kabul edildikten sonra Padişahın izniyle yürürlüğe girer.

Padişahın, Meclis-i Umumi'nin toplantıda olmadığı zamanlarda yasama ile ilgili yetkisinden de bahsetmek gereklidir. Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistemde Meclislerin çalışmalarının sekteye uğraması Padişahın takdirindedir. Padişah dilediği zaman meclisleri devre dışı bırakma (Meclisi açmama m. 43, toplantı süresini kısaltma m. 44 vs) yetkisine sahiptir. Kanun-ı Esasi'nin 36. maddesine göre Meclis-i Umumi'nin toplantıda olmadığı zamanlarda, Devleti bir tehlikeden veya kamu güvenliğine hanel gelmesinden korumak için zaruri bir zorunluluk ortaya çıktığı ve bu konuda çıkarılması gereken kanunun görüşülmesi için Meclis'in çağırılması ve toplanması için yeterli zaman bulunmadığı durumlarda, Kanun-ı Esasi hükümlerine aykırı olmamak üzere Heyet-i Vükela tarafından verilen kararlar, Heyet-i Mebusan'ın toplanması sonucu alınacak karara kadar irade-i seniye ile geçici kanun hüküm ve kuvvetindedir. Bu geçici kanunlar organik yönden yürütme, maddi yönden ise yasama işlemidirler (Tanör, 2002: 141). Görüldüğü üzere geçici kanunlar (Kanunu Muvakkat) infisahi şartla yapılıyordu. Meclis onaylamadığı takdirde geçici kanun yürürlükten kalkıyordu. Bu kanunların bazıları (4 Şubat 1913 tarihli Memurin Muhekematu Hakkında Kanunu Muvakkat, 13 Mart 1329 tarihli İdare-i Umumiyei Vilayat Kanunu Muvakkati gibi) uzun süre yürürlükte kalmıştır.

Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesi de Yürütmeye bazı durumlarda sıkıyönetim ilan etme yetkisi vermiştir. Bu maddenin son cümlesinde de Padişaha, Hükümetin güvenliğini zedeledikleri kesinleşmiş olan kişileri ülke topraklarında çıkarma ve sürgüne gönderme yetkisi verilmiştir.

Yasama

Yasama organı (Meclis-i Umumi) Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşur. Heyet-i Ayan başkanı ve üyeleri doğrudan doğruya padişah tarafından atanır. Heyet-i Mebusan üyelerinin sayısı, Osmanlı tebaasından her elli bin erkek için bir üye olarak tertip olunur. Bu hükme göre sadece erkek vatandaşlar seçmen olabilmektedir. Heyet-i Mebusan'a kimlerin üye olarak seçilemeyeceği Anayasa'da belirlenmiştir. Buna göre seçilmesi mümkün olmayanlar şunlardır: Devletin vatandaşı olamayanlar, özel kanun gereğince geçici olarak yabancı devlete hizmet edenler, Türkçe bilmeyenler, otuz yaşını tamamlamayanlar, seçimler esnasında bir kişinin hizmetinde bulunanlar, iflas edip itibarını yeniden kazanamamış olanlar, kötü hal ile tanınmış olanlar, kısıtlı olanlar, medeni haklarını yitirmiş olanlar, yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunanlar. Heyet-i Mebusan

üyeleri dört yıllığına seçilirler. Yeniden seçilmek mümkündür. Heyet-i Mebusan üyeleri sadece kendilerini seçen seçim çevresinin değil tüm Osmanlıların vekili hükmündedir. Bir kişi yasama meclislerinin her ikisine birden üye olamaz.

Kanun-ı Esasi yasama organının yetkilerini Padişah lehine sınırlandırmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Heyeti Vükela her konuda kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişiklik yapılması teklifinde bulunma yetkisine sahiptir. Bu süreç esnasında Padişah'tan izin alınması söz konusu değildir. Kanun yapmak veya mevcut kanunlarda değişiklik yapmak yetkisine asıl sahip olması gereken Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'ın ise kendi görev alanlarını ilgilendiren konularda kanun yapılması veyahut mevcut kanunlardan değişiklik yapılmasını teklif edebilmeleri ise Padişah'ın iznine bağlı kılınmıştır. Görüldüğü üzere Bakanlar Kurulunun kanun teklifinde bulunması için padişah'tan izin alınması zorunlu kılınmamışken Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan için tam tersi yönde düzenlemeye gidilmiştir. Padişah bu konuda karar verdikten sonra kanun tasarılarını hazırlama görevi Şurayı Devlet'e verilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin 54. maddesine göre Şurayı Devlet'te müzakere edilerek hazırlanacak olan kanun tasarıları ilk önce Heyet-i Mebusan'da daha sonra Heyet-i Ayan'da tetkik ve kabul edildikten sonra hükmün icrasına Padişah izin verirse ilgili hükümler yürürlüğe girer. Görüldüğü üzere her iki meclisin onayından geçmiş olan metnin kanunlaşabilmesi padişah'ın iradesine bağlıdır. Padişah onaylamadığı takdirde o metnin kanunlaşması söz konusu değildir. Bir başka ifade ile Padişah mutlak veto yetkisine sahiptir (Onar, 1966: 155).

Kanun-ı Esasi'ye göre kanun layihası evvela Heyet-i Mebusan'da daha sonra ise Heyet-i Ayan'da görüşülür. Heyet-i Ayan'ın kanun layihaları üzerinde hangi konularda inceleme yapacağı belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle Heyet-i Ayan'ın kanun tasarıları üzerinde inceleme yetkisi 64. maddede sayılan hususlarla sınırlandırılmıştır. Bu hükme göre Heyet-i Ayan kendisine gönderilen kanun layihalarını din kurallarına, padişah'ın hak ve özgürlüklerine, anayasa hükümlerine, devletin bütünlüğüne ve iç güvenliğe, vatanın savunma ve muhafaza sebeplerine ve umumi adaba aykırı olup olmama yönünden inceler. Eğer sayılan hususlara ilişkin bir aykırılık söz konusu ise kendi mütalaasını da ekleyerek kanun layihasını reddeder veya değiştirilmek ve düzeltilmek üzere Heyet-i Mebusan'a iade eder. Kabul ettiği layihaları onaylayarak Sadaret makamına arz eder. Görüldüğü gibi kanunların anayasaya uygunluğunun siyasi yoldan denetimi bu şekilde hukukumuzda girmiş bulunmaktadır. Bunun bir tür senato denetimi olduğu açıktır.

Yasama organının kanun yapma sürecini başlatabilmesinin Padişah'ın iznine tabi kılınması ve metnin kanunlaşabilmesi için padişah'ın onayının gerekli olması Padişah'ın Meclis Umumi'yi kendi iradesi doğrultusunda çalışmaya zorlayabileceğini düşündürmektedir. Diğer taraftan Meclis-i Umumi'ye, padişaha verilen bu yetkileri dengelemek üzere yürütme organının siyasi denetimini yapma yetkisi verilmemiştir. Vükelayı Devlet'in kurulması yetkisi padişaha verilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin 7. maddesinde bakanları atama ve azletme yetkileri padişah'ın "kutsal hakları" arasında sayılmıştır. Bu konuda Meclis-i Mebusan'a sınırlı bir yetki verilmiştir. Buna göre Heyet-i Mebusan, görev alanı içinde bulunan konulardan dolayı Heyet-i Vükela üyelerinden biri hakkında, toplantıya katılanların üçte ikisinin oyuyla Divan-ı Ali'ye gönderme talebini içeren bir tutanak hazırlamaya yetkilidir. Bu tutanak Sadaret makamına sunulur. Sadaret makamına sunulan tutanağın Divan-ı Ali'ye gönderilmesi için Padişah'ın onayı şarttır. Görüldüğü üzere Heyet-i Vükela üzerinde öngörülmüş olan tek denetim yolunun işletilebilmesi padişah'ın onayına bağlı kılınmıştır.

Yargı

Yargı, Kanun-ı Esasi'deki ifadesiyle Mehakim, Anayasa'nın 81 ila 91. maddeleri arasında düzenlenmiştir. 81. maddede hakimlerin görevden alınmayacağı, ancak görevlerinden çekilmelerinin kabul edileceği, yükselmeleri, meslekleri ve görev yerlerinin değiştirilmelerinin, emekliliklerinin, bir cürüm ile mahkumiyet üzerine azledilmelerinin özel kanun hükümlerine bağlı olacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hükümde hakimlerde ve mahkeme memurlarında aranacak özelliklerin de çıkarılacak özel kanun ile düzenleneceği belirtilmiştir.

Anayasa'ya göre mahkemelerde yapılacak yargılamalar alenidir ve mahkeme kararları yayımlanır. Ancak mahkemeler, ilgili kanunda açık hüküm varsa, yargılamanın gizli yapılmasına karar verilebilir. Herkes, mahkeme huzurunda haklarını korumak için gerekli gördüğü meşru vasıtaları kullanabilir. Bir mahkeme, görev alanına giren bir davaya bakmaktan, hangi sebeple olursa olsun, imtina edemez. Anayasa'da tabii hakim ilkesi de kabul edilmiştir. Buna göre her davaya ait olduğu mahkemede bakılır. Kişiler ile hükümet arasındaki davaların çözümü genel mahkemelere aittir. Mahkemelerin bağımsızlığı kabul edilmiştir. Anayasa'ya göre mahkemeler her türlü müdahaleden azadedir. Şeriat Mahkemeleri ve Nizamiye Mahkemeleri kendi görev alanlarındaki davalara bakacaktır. Anayasa, olağanüstü yargı yerlerinin kurulmasını yasaklamıştır. Anayasa'nın ilgili hükmüne göre hangi isimle olursa olsun, bazı özel işleri görmek ve hüküm vermek için önceden belirlenen mahkemeler dışında, olağanüstü bir mahkeme veya hüküm verme yetkisine sahip komisyon kurulamaz. Hakimler, görevleriyle aynı anda bir başka devlet memurluğu yapamazlar. Anayasa'da savcılık kurumuna da yer verilmiştir. Buna göre Ceza işlerinde kamu hukukunu korumakla görevli savcılar bulunacak ve bunların görevleri ve dereceleri kanun ile belirlenecektir.

Anayasa'nın ilan edilmesinden iki yıl sonra Teşkilat-ı Mehakim Kanunu (Hakimler Teşkilatı Kanunu) çıkarılmıştır. Bu kanunla hakimlere ceza verilmesinde Padişah ve bakan gibi makamlar yerine Temyiz Mahkemeleri yetki verilmiştir. Anılan kanunla hakim olmanın şartları, yükselmeleri ve istinaf mahkemeleri düzenlenmiştir. Ayrıca Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile İstanbul'da bir hiyerarşik üst makam olarak temyiz mahkemesi ile savcılık kurumu kurulmuştur (Fendoğlu, 2000: 663).

Kanun-ı Esasi'nin kurduğu sistemde, Devletin yapısına uygun olarak yargı "Deavii Şer'iyeye" ve "Deavii Nizamiye" olmak üzere iki ayrı organdan oluşmaktadır. Bunlardan Deavii Şer'iyeye (Şer'iyeye Mahkemeleri) aile ve miras hukuku gibi alanlarla ilgili uyuşmazlıkları şeriat hükümlerine göre çözmekle görevlidir. Deavii Nizamiye (Nizamiye Mahkemeleri) ise ceza davaları ile yeni çıkarılan kanunlara göre çözüme bağlanması gereken uyuşmazlıkları çözmekle yetkili kılınmıştır.

1876 Anayasası "Yüce Divan" kurulmasını da öngörmüştür. Divan-ı Ali bakanları, Temyiz Mahkemesi başkan ve üyelerini, Padişah aleyhinde hareket edenleri ve Devleti tehlikeli bir duruma sokmaya teşebbüs edenleri yargılamakla görevlidir. Divan-ı

Ali otuz üyeden oluşur. Bunların onu Heyet-i Ayan, onu Şurayı Devlet ve onu Temyiz Mahkemesi ve İstinaf Mahkemesi başkan ve üyeleri arasından kura çekme ile belirlenip tayin olunarak Padişah buyruğuyla göreve getirilir. Görüldüğü üzere öngörülen sistemle yargı bağımsızlığı en azından ilke olarak kabul edilmiştir.

KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Kanun-ı Esasi'de, 1982 Anayasası'nda da yer alan bir çok hak ve özgürlük yer almaktadır. Anayasa'nın 8 ila 26. maddeleri arasında Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarına ait genel haklar düzenlenmiştir. Bu hak ve özgürlüklere, Müslüman olsun ya da olmasın, bütün vatandaşlar sahiptir.

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasasında yer alan hak ve özgürlükler şunlardır (ayrıca bkz Akıllıoğlu, 1995: 130): Osmanlı vatandaşlığı, kişi özgürlüğü, kişi güvenliği, din özgürlüğü, mezheplerin ayrıcalıkları, basın özgürlüğü, şirket kurma hakkı, dilekçe hakkı, eğitim özgürlüğü, eşitlik, Devlet memuru olma hakkı, vergilerin mali güce göre belirlenmesi, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, tabii hakim ilkesi, angarya yasağı, müsadere yasağı, vergilerin kanuna dayanması, işkence ve eziyet yasağıdır.

Bu dönemde Devletin dinin İslam olması ilkesinin korunmasının yanında, kamu düzenine ve genel ahlaka zarar vermemek koşuluyla Osmanlı Devleti'nde tanınan bütün dinlerin serbestçe icrası ve çeşitli cemaatlere verilmiş olan mezhep imtiyazlarının önceden olduğu gibi yine Devletin koruması altında olacağı prensibi benimsenmiştir. Anayasa'ya göre Osmanlıların tümü bu kişi özgürlüklerine sahiptir. Fakat diğer bireylerin özgürlüklerine zarar veremezler. Kişi özgürlüğü dokunulmazdır. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebeplerin dışında bir başka sebeple cezalandırılmaz. Basın kanun dairesinde serbesttir. Ekonomik alanda da bazı önemli düzenlemeler vardır. Vatandaşlar ticaret, sanat ve tarım için her türlü şirket kurma hakkına sahiptir. Mevzuata aykırı gördükleri hususlarda vatandaşlar ilgili makamlara dilekçe ile başvurma hakkına sahip oldukları gibi Meclis-i Umumi'ye de davacı sıfatıyla başvurma hakkına sahiptirler. Öğretim faaliyeti serbesttir. Mevzuata uygun olmak şartıyla vatandaşlar genel ve özel öğrenim görme hakkına sahiptirler. Bu dönemde eğitim öğretim alanında ciddi gelişmeler olmuştur. Osmanlı vatandaşlarının tümü din, mezhep, hak ve görevler yönünden kanun önünde eşittirler. Devletin resmi dili Türkçe'yi bilmek kaydıyla herkes memur olabilir. Vergiler herkesin ekonomik gücüne göre belirlenir. Herkes mülkiyet hakkına sahiptir. Kamu yararı gerektiriyorsa karşılığını peşin olarak vermek kaydıyla mülkiyete el konulabilir. Osmanlı ülkesinde herkesin konutu her türlü saldırıya karşı dokunulmazdır. Kanunların belirlediği haller dışında Hükümet tarafından zorla hiç kimsenin konutuna girilemez. Ayrıca işkence ve her türlü eziyet kesinlikle yasaktır (Fendoğlu, 1995: 41; Kocaoğlu, 1998: 75; Akın, 1971: 91).

Kanun-ı Esasi'de toplanma hakkı, dernek kurma özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve seyahat özgürlüğü gibi konulara yer verilmemiştir (Fendoğlu, 1994: 94). Anayasa'da genel oy ilkesine de yer verilmemiştir. Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü meclislerden Heyet-i Ayan üyelerini padişah doğrudan doğruya kendisi seçiyordu. Heyet-i Mebusan üyelerini ise birinci seçmenlerin seçtiği ikinci seçmenler seçiyordu. Bu dönemde seçmenlerde "emlak" varlığı aranmıştır (Özay, 1996: 65).

Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesinden (nam-ı diğer sürgün maddesi) de bahsetmek gereklidir. Bu Anayasa'nın en çok eleştirilen maddelerinden biri budur. Anılan madde aslında Hükümetin sıkıyönetim ilanı yetkisini düzenlemek üzere konulmuştur. Fakat hükümün sonuna eklenen cümle ile Padişaha, Hükümetin emniyetini ihlal ettikleri kolluk idaresinin tahkikatı sonucu kesinleşmiş olanları Osmanlı topraklarından ihraç ve teb'id etme (uzaklaştırma) yetkisi verilmiştir. Bu hükmeye dayanılarak, Mithat Paşa, 5 Şubat 1877 tarihinde İtalya'ya sürgüne gönderilmiştir (Fendoğlu, 2002: 126; Akad, 1997: 174). Anılan hüküm verilmiş güvencelerin padişahın tek taraflı iradesiyle devre dışı bırakılabileceği şüphesini uyandırmaktadır (Akın, 1992: 57).

Kişi hak ve özgürlükleri konusunda Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistemle, bu hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde bazı eksiklikler ve sakıncalar olmakla birlikte, önemli kazanımların olduğu söylenebilir. Kanun-ı Esasi bu konuda Tanzimat'tan daha ileri bir sistem öngörmüştür. Haklar ve özgürlükler konusunda önemli yargısal güvenceler tanımlanmıştır. Mahkemelerin, hangi nedenle olursa olsun, kendi görev alanları içindeki bir davaya bakmaktan imtina edemeyecekleri, her davanın ait olduğu mahkemede bakılacağı, mahkemeler her türlü müdahaleden azade olacağı, hangi isimle olursa olsun olağanüstü bir mahkeme veya hüküm vermek yetkisine sahip komisyonun kurulamayacağı gibi ilkeler "tabii hakim" anlayışının benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, mahkemelerde yapılan her türlü yargılamanın aleni olacağı ve yargı kararlarının ilan edilebileceği fakat kanunda belirtilen hallerde yargılamanın gizli yapılabileceği ilkeleri kabul edilmiştir. Anayasa'nın bir diğer hükmünde ise vatandaşların mahkeme huzurunda haklarını korumak için lüzum gördüğü meşru vasıtaları kullanabileceği hüküm altına alınmıştır.

İKİNCİ MEŞRUTİYET

İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASASI

İlk Meclis-i Umumi 20 Mart 1877'de açılmıştır. Meclisi Umumi elli oturumdan sonra 28 Haziran 1877'de normal süresinden on gün sonra çalışmalarını bitirip dağılmıştır. Meclis-i Umumi'nin ikinci dönemi ise 13 Aralık 1877'de başlamıştır. Bu esnada devam etmekte olan Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili olarak Meclis-i Mebusan, Hükümeti ağır bir şekilde tenkit edince Padişah tarafından Meclis-i Mebusan'ın feshine karar verilmiştir. Padişah fesih kararını 14 Şubat 1878 tarihli toplantıda okutmuş ve böylece Meclis-i Mebusan dağılmıştır (Akın, 1992: 59; Özçelik, 1983: 69-71).

Meclis-i Mebusan'ı fesheden II. Abdülhamit idaresine karşı ülke içinde ve dışında güçlenen muhalefetin çalışmaları sonucu 24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir.

II. Abdülhamit, Meşrutiyetin yeniden başladığını ilan ettikten sonra Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konması hakkında bir buyruk yayınlamış ve Meclisi her yıl toplantıya çağıracağını beyan etmiştir. Bu gelişmelerden sonra seçimler yapılmış ve Meclis-i Umumi tekrar açılmıştır. Fakat bundan kısa bir süre sonra 31 Mart Vakası yaşanmıştır. Bu ayaklanma Hareket Ordusu tarafından

bastırılmıştır. Daha sonra Meclis-i Umumi'nin kararıyla II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat getirilmiş ve 1876 Anayasası'nda da çok önemli değişikliklere gidilmiştir (Yıldız, 1998: 82).

İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASASI'NDA DEVLET ANLAYIŞI

1908'de yapılan seçimlerden sonra kurulan Heyet-i Mebusan, Heyet-i Ayan ile birlikte Meclis-i Umumi'yi oluşturmuştur. Yapılan toplantılarda Meclis-i Umumi'nin bir kurucu meclis olmadığı bu sebeple yeni bir anayasa metni hazırlanamayacağı oybirliği ile kabul edilmiştir. Fakat yeni bir anayasa yapmaya yetkili olmayan meclisin anayasayı değiştirebileceği kabul edilmiştir. Nitekim 1876 Anayasası üzerinde çok ciddi değişiklikler yapılmış ve daha iyi bir anayasa ortaya çıkmıştır (Demir ve Karatepe, 1989: 136).

1876 Kanuni Esasi “ferman anayasa” türünde bir anayasa idi. Kanuni Esasi'nin değiştirilmiş hali ise “misak anayasa” türü anayasaya örnek teşkil etmektedir (Erdoğan, 1997: 38).

Anayasa'da radikal değişiklikler yapılması ve anayasanın bu haliyle padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe konmasıyla ferman anayasalar devri kapanmıştır. İkinci Meşrutiyet Anayasası millet ile padişah arasında yapılan iki taraflı bir işlemin ürünüdür. Bundan sonra artık tahta yeni çıkacak olan padişah Meclisi Umumi huzurunda bazı kutsal değerlere ve Anayasa hükümlerine bağlı kalacağına yemin edecektir. Zira değiştirilen 3. maddeye göre “*Zatı Hazreti Padişahi hini cüluslarında Meclis-i Umumi'de ve Meclis müctemi değilse ilk icmanda Şer'i Şerif ve Kanuni Esasi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder*”. Dolayısıyla bundan böyle padişahın egemenlik hakkını tamamen kendi takdirine göre kullanması mümkün olmayacaktır. Anayasa'nın değiştirilmiş halinde padişahın kişiliğinin mukaddes ve sorumsuz olması ilkesi varlığını korumaktadır. Egemenlik yine saltanat makamına aittir. Bütün bunlara rağmen egemenliğin kullanılmasına milletin de ortak olması sağlanmıştır. İkinci Meşrutiyet Anayasası'yla gerçek anlamda meşrutiyete geçilmiştir.

İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASASI'NDA KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Devlet yönetiminde yasama organının öne çıkmasıyla birlikte kişi hak ve özgürlüklerinde de önemli gelişmeler olmuştur (Eroğul, 1997: 192). Bu dönemde ilk defa “Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile” toplantı yapma özgürlüğü tanınmış diğer yandan belli şartlara uymak kaydıyla dernek kurma hakkı da kabul edilmiştir (Kapani, 1993: 105). Yine 12. maddede basının kanun dairesinde serbest olduğu, hiçbir sebeple yayından önce teftiş ve inceleme yapılamayacağı, bir başka ifadeyle sansür yapılamayacağı, belirtilmiştir (Okandan, 1966: 316; Tunç ve Bilir, 2002: 8).

Kişi hak ve özgürlüklerinin güvenceye kavuşturulması konusunda İkinci Meşrutiyet Anayasası'nda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda daha önce Anayasa'da yer alan kişi hak ve özgürlüklerini tehdit eden 113. maddenin son cümlesi yürürlükten kaldırılmıştır (Kapani, 1993: 105). Yine “hürriyeti şahsiye”nin her türlü taarruzdan masun olduğu, hiç kimsenin şeriat ve kanunun tayin ettiği sebepler dışında bir bahane ile tutulmayacağı ve cezalandırılmayacağı kabul edilmiştir.

3 Ağustos 1909 değişikliklerinden biri de Kanun-ı Esasi'nin ilk şeklinde olmayan “haberleşmenin gizliliği” ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. Buna göre Postanelere verilen evrak ve mektupların yargı kararı olmadan açılmayacağı kabul edilmiştir.

Kanun-ı Esasi'de 1909'da yapılan bu değişikliklerle anayasadaki eksikliklerin giderilmesi hedeflenmiştir. Yasama ve yürütme erkleri kişi hak ve özgürlükleri ön planda tutularak düzenlenmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ MEŞRUTİYET ANAYASASI'NDA DEVLET ÖRGÜTÜ

Padişah ve Yürütme

İkinci Meşrutiyet Anayasası'nın öngördüğü sistemde padişahın yetkileri sınırlanmış, Heyet-i Mebusan'ın yetkileri ise artırılmıştır. Bu, parlamenter sistemin bir gereğidir. Parlamenter sistemde bazı yetkilerin yasamanın güvenine sahip yürütme organı tarafından kullanılması zorunludur. Yapılan değişikliklerde padişahın bakanların atanması ile ilgili yetkileri sınırlandırılmıştır. Sadrazam ve Şeyhülislamın atanması yetkileri yine padişaha aittir. Bakanları ise artık padişah doğrudan doğruya kendisi atayamayacak, Sadrazamın seçtiği kişilerin görevlendirmesini onaylayacaktır. Bakanların, hükümetin genel politikasından kolektif olarak, kendi bakanlıkları ile ilgili işlerden dolayı ise bireysel olarak Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olacakları hüküm altına alınmıştır (Özbudun, 2004: 27; Tunç ve Bilir, 2002: 7; Akad, 1997: 183). Böylece bakanların siyasi sorumlulukları kabul edilmiş olmaktadır.

İkinci Meşrutiyet Anayasası'nda “fesih” kurumu daha zor şartlara bağlı kılınmıştır. Bunun nedeni Meclisin, Padişah tarafından kolaylıkla feshedilmesinin önüne geçme düşüncesidir. Yeni düzenlemeye göre bakanlar ile Heyet-i Mebusan arasında ihtilaf çıktığında bakanların direndiği görüş Meclis-i Mebusan tarafından ikinci defa ve katiyen reddedildiğinde bakanla ya istifa etmek ya da Meclis-i Mebusan'ın kararını kabul etmek zorundadırlar. İstifadan sonra kurulan yeni Heyeti Vükela halefinin görüşünde ısrar eder ve Heyet-i Mebusan gerekçe gösterip yine reddederse o zaman Padişah seçimlere hemen başlanılmak şartıyla Heyet-i Mebusan'ı feshedebilir. Padişahın fesih kararı verebilmesi için Heyet-i Ayan'ın muvafakatini alması ve üç ay içinde seçimlerin yenilenmesi zorunludur. Görüldüğü üzere padişahın Meclisi feshetmesi daha katı kurallara bağlanmıştır. Ancak 1876 Anayasası döneminde yaşananların tekrar etmemesi için getirilen bu düzenlemeden 15 Mayıs 1914 tarihinde yapılan değişikliklerle geri dönülmüştür. Yapılan değişiklikle “Heyet-i Ayan onayı” şartı kaldırılmış ve Heyet-i Mebusan'ın feshi Padişahın kutsal haklarından sayılmıştır (Özbudun, 2004: 27; Özçelik, 1983: 79).

Yasama

Yasama organının kuruluşu ile ilgili olarak İkinci Meşrutiyet Anayasası'nda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Kanun-ı Esasi'nin ilk şeklindeki sistem olduğu gibi korunmuştur. Ancak yasama fonksiyonu bakımından yeni hükümler kabul edilmiştir.

Kanun-ı Esasi'nin 53. maddesinde Heyet-i Vükela'ya her konuda, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'a da kendi görev alanları içine giren hususlarda kanun yapılmasını teklif etme veya var olan kanunlarda değişiklik yapılmasını teklif etme yetkisi verilmişti. Bu tekliflerin görüşülebilmesi de Padişahın iznine tabi tutulmuştu. İkinci Meşrutiyet Anayasası kanun yapılması sürecinde Padişahın izninin alınmasını kaldırmıştır. Bu sistemde yeni kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişikliğe gidilmesini teklif etmeye Bakanlar, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'ın her birinin yetkili olduğu kabul edilmiştir. Kanun tekliflerinin Şurayı Devlet'te görüşülerek tasarı haline getirilmesi yöntemine de son verilmiştir. 53. maddenin yeni şeklinde iki Heyet'ten her birinin yeni kanun teklifini veya değişikliğini diğer Heyet'e göndereceği orada da kabul edildikten sonra onay için Padişaha sunulacağı hüküm altına alınmıştır. Onay için sunulan kanunların Padişah tarafından iki ay içinde onaylanması ya da tekrar incelenmek üzere bir defa geri gönderilmesi şarttır. Geri gönderilen kanunun tekrar müzakeresinde kabulü içi üçte iki çoğunluk oyu şarttır. Görüldüğü üzere yeni Anayasa'da padişahın mutlak vetosu geciktirici vetoya dönüştürülmüştür (Tunç ve Bilir, 2002: 7-8; Fendoğlu, 2002: 134-135).

Bakanlar Kurulunun Heyet-i Mebusan'a karşı siyasi sorumluluğu kabul edilmiştir. Vekillerin, hükümetin genel politikasından kolektif olarak, kendi bakanlıklarının görev alanlarına ilişkin işlerden dolayı ise bireysel olarak Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu oldukları hüküm altına alınmıştır. Ayrıca gensoru sonucunda da Heyet-i Mebusan'ın salt çoğunlukla hakkında güvensizlik oyu verdiği bakanın bakanlıktan düşeceği, güvensizlik kararı Reis-i Vükela hakkında verilmişse hükümetin düşeceği kabul edilmiştir (Özçelik, 1983: 79).

Görüldüğü üzere Heyet-i Mebusan'ın konumu yeni düzenlemelerle oldukça kuvvetlendirilmiştir. Bakanlar ve Bakanlar Kurulunun Heyet-i Mebusan'a karşı siyasi sorumlulukları kabul edilmiştir. Böylece Anayasa'nın yeni haliyle Heyet-i Mebusan Devletin en önemli kurumu hüviyetini kazanmıştır (Okandan, 1966: 317).

Kanunların Padişah tarafından onaylanması ya da iade edilmesi ile ilgili olarak Anayasa'nın ilk halinde herhangi bir süre öngörülmemiştir. Bundan dolayı Padişahın, yürürlüğe girmesini istemediği bir kanunun onaylanmasını açıkça reddetmeyerek ya da tekrar görüşülmek üzere iade etmeyerek belirsiz bir süre bekletmesi mümkündür. Kanun-ı Esasi'nin 54. maddesine yapılan değişiklikle bu belirsizlik ortadan kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan tarafından kabul edilen kanun layihaları padişah tarafından en geç iki ay içinde ya onaylanacak ya da tekrar tetkik edilmek üzere bir kere iade edilecektir. İade olunan kanunun yeniden müzakeresinde kabul edilmesi için üçte iki oyçokluğu ile kabul edilmesi gerekir. Müstaceliyetine karar verilmiş olan kanunların ise on gün içinde onaylanması ya da geri gönderilmesi hükme bağlanmıştır (ayrıca bkz. Özçelik, 1983: 78 vd.).

SONUÇ

Kanun-ı Esasi'yle Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk parlamentosu Meclis-i Umumi kurulmuştur. Bunlardan Heyet-i Ayan üyeleri ömür boyu görevde kalmak üzere Padişah tarafından atanmaktaydılar. Meclis-i Umumi'nin ikinci kanadını teşkil eden Heyet-i Mebusan üyeleri ise iki dereceli bir seçimle göreve geliyorlardı. Bir başka ifadeyle Heyet-i Mebusan üyeleri birinci seçmenlerin seçtiği ikinci seçmenler tarafından seçiliyordu. Kanun-ı Esasi'de Meclis-i Umumi'ye geniş yetkiler verilmemiştir. Kanun yapma sürecinde, Meclis üyelerinin kanun teklif edebilmesi için padişahın onayının alınması zorunlu kılınmıştır. Her iki Meclis tarafından kabul edilen tasarıların yürürlüğe girebilmesi için Padişah tarafından onaylanması şarttır. Kanun-ı Esasi'de Bakanların Devlet memuriyetlerine müteallik hallerinden ve icraatlarından sorumlu oldukları belirtilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü sistemde Padişaha dilediği zaman Heyet-i Mebusan'ı feshetme yetkisi verilmiştir.

Kanun-ı Esasi'de bir çok hak ve özgürlüğe yer verilmiştir. Bunların başlıcaları Osmanlı vatandaşlığı, kişi özgürlüğü, kişi güvenliği, cezaların kanuniliği, din özgürlüğü, mezheplerin ayrıcalıkları, basın özgürlüğü, şirket kurma hakkı, dilekçe hakkı, eğitim özgürlüğü, eşitlik, Devlet memuru olma hakkı, vergilerin mali güce göre belirlenmesi, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, tabii hakim ilkesi, angarya yasağı, müsadere yasağı, vergilerin kanuna dayanması, işkence ve eziyet yasağıdır. Anayasa'da bu hak ve özgürlüklerin beyan edilmesiyle yetinilmiş fakat herhangi bir güvence öngörülmemiştir. Bundan dolayı uygulamada kişi hak ve özgürlükleri Padişahın takdirine bırakılmıştır.

1876 Anayasası'yla, Batı ülkelerinde karşımıza çıkan, meşruti monarşi sistemlerinin kurulması mümkün olmamıştır. Devlet yönetiminde güç yine Padişahın elindedir. Bundan dolayı padişah 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı feshetmiştir. Meclis-i Mebusan'ı fesheden II. Abdülhamit yönetimine karşı ülke içinde ve dışında güçlenen muhalefetin çalışmalarını sonucu İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir. Daha sonra Padişah tahtan indirilmiş ve 1909 yılında Kanun-ı Esasi'de bazı değişikliklere gidilmiştir. Anılan değişikliklerle Meclis-i Mebusan'ın yetkileri artırılmıştır. Bakanların, hükümetin genel politikasından kolektif olarak, kendi bakanlıklarının görev alanlarına ilişkin işlerden dolayı ise bireysel olarak Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu oldukları kabul edilmiştir. Padişahın Meclis feshetmesi daha zor koşullara tabi kılınmıştır.

Kanun-ı Esasi 1909 yılında yapılan değişikliklerle meşruti monarşi anayasasına dönüşmüştür. Kişi hak ve özgürlükleri konusunda da yeni düzenlemeler getirilmiştir. Mesela, Padişaha kolluğun yürüttüğü soruşturma raporlarına dayanarak kişileri ülke dışına çıkarma ve sürgüne gönderme yetkisi veren 113. maddenin son cümlesi yürürlükten kaldırılmıştır. Kişilerin kanunların ve şeriat kurallarının belirlediği haller dışında tutuklanamayacağı, basının özgürlüğü, haberleşmenin gizliliği, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü kabul edilmiştir.

İkinci Meşrutiyet, Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketlerinin son halkası olmuştur. Fakat dönemin olumsuz iç ve dış koşulları ile ülkede demokrasi kültürünün henüz yerleşmemiş olmasından dolayı İkinci Meşrutiyet Anayasası'nın gerektiği gibi uygulanması mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

- AKAD, M. (1997). Genel Kamu Hukuku. İstanbul: Filiz.
- AKILLIOĞLU, T. (1995). İnsan Hakları I. Ankara: A.Ü.S.B.F. İnsan Hakları Merkezi.
- AKIN, İ. (1971). Temel Haklar ve Özgürlükler. İstanbul: Fakülteler.
- AKIN, İ. (1992). Türk Devrim Tarihi. İstanbul: Beta.
- AKYILMAZ, B., SEZGİNER, M., KAYA, C. (2011). Türk İdare Hukuku. Ankara: Seçkin.
- ARSEL, İ. (1979). Türk Anayasa Hukuku. Ankara.
- ATAY, E. E. (2012). İdare Hukuku. Ankara: Gazi.
- DAL, K. (1984). Türk Esas Teşkilatı Hukuku. Ankara.
- DEMİR, F. ve KARATEPE, Ş. (1989). Anayasa Hukukuna Giriş. İstanbul: Evrim.
- ERDOĞAN, M. (1997). Anayasal Demokrasi. Ankara: Siyasal.
- ERÖĞÜL, C. (1997). Anayasa Giriş. Ankara: İmaj.
- ESEN, B. N. (1968). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Ayyıldız.
- FENDOĞLU, H. T. (2002). Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri. İstanbul: Beyan.
- FENDOĞLU, H. T. (2000). Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Filiz.
- FENDOĞLU, H. T. (1995). Hukuka Giriş. Konya: Mimoza.
- FENDOĞLU, H. T. (1994). Hukuk Tarihimizde Temel Haklar. Konya: Mimoza.
- GİRİTLİ, İ., BİLGİN, P., AKGÜNER, T. (2006) İdare Hukuku. İstanbul: Der.
- GÖZLER, K. ve KAPLAN, G. (2013). İdare Hukuku Dersleri. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K., www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm; (02.12.2013)
- KAPANİ, M. (1993). Kamu Hürriyetleri. Ankara: Yetkin.
- KİLİ, S. ve GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2000). Türk Anayasa Hukuku Metinleri (Senedi İttifak'tan Günümüze). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- KİLİ, S. (2001). Türk Devrim Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- KİLİ, S. (1981). Atatürk Devrimi. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- KOCAOĞLU, M. (1998). "Cumhuriyetin 75. Yılında İnsan Hakları ve Türk Anayasaları", 75 Yılında Cumhuriyet ve Hukuk Sempozyumu, Diyarbakır.
- KUZU, B. (1988). Türk Anayasa Hukuku Metinleri ve İlgili Mevzuat. İstanbul: Filiz.
- OKANDAN, R. G. (1966). Amme Hukuku. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- OKANDAN, R. G. (1971). Amme Hukukumuzun Anahatları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ONAR, S. S. (1966). İdare Hukukunun Umumi Esasları Cilt I. İstanbul: İsmail Akgün.
- ORTAYLI, İ. "Mütevazi İmparatorluk". Milliyet. 16 Kasım 2003.
- ÖZAY, İ. H. (1996). Gün İşığında Yönetim. İstanbul: Alfa.
- ÖZBUDUN, E. (2004). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin.
- ÖZÇELİK, S. (1983) Anayasa Hukuku Dersleri İkinci Cilt. İstanbul: Filiz.
- ÖZÇELİK, S. (1984) Anayasa Hukuku 1 Umumi Esaslar. İstanbul: Beta.
- SOYSAL, M. (1995). 100 Soruda Anayasanın Anlamı. İstanbul: Gerçek.
- TANİLLİ, S. (1981). Devlet ve Demokrasi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- TANÖR, B. (1991). Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler. İstanbul: Der.
- TANÖR, B. (2002). Osmanlı-Türk Anayasa Gelişmeleri (1789-1980). İstanbul: Yapı Kredi.
- TEZİÇ, E. (1991). Anayasa Hukuku. İstanbul: Beta.
- TUNÇ, H. (1999). Anayasa Hukukuna Giriş. Ankara: Nobel.
- TUNÇ, H. ve BİLİR, F. (2005). Anayasa Hukuku. Ankara: Gazi.
- TUNÇ, H. ve BİLİR, F. (2002). Anayasa Hukuku Uygulamaları. Ankara: Nobel.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr/index.php>(31.10.2013)
- YILDIRIM, R. (2003). Devlet Yapısı ve Nitelikleri. Diyarbakır: Akader.
- YILDIZ, M. (1998) Anayasa Yargısında Geçici Tedbir Kararı. İstanbul: Beta.
- YILMAZ, E. (1992). Hukuk Sözlüğü. Ankara: Yetkin.

This page intentionally left blank.